

BELBAŞI KAYA SIĞINAĞINDA BULUNAN
ÜST PALEOLİTİK VE MESOLİTİK ENDÜSTRİ
— BELBAŞI KÜLTÜRÜ —

*Yeni keşiflerden Belbaşı kültürüne
ait bu makaleyi, hakiki bir araştırmacı ve
ilim adamı olan çok kıymetli hocam Ord.
Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek'in hatırasına
ithaf ediyorum.*

Doç. Dr. ENVER Y. BOSTANCI

Belbaşı kaya sığınağı, Antalya körfezinin batı sahilinde ve Beldibi kaya sığınağından takriben beş km. kuzey doğuda bulunur. Üç yüz metre kadar yüksekte bulunan Kaya sığınağı, ormanlarla kaplı sığ bir vâdinin nihayetindedir. Sahil yolu Belbaşı kaya sığınağına her ne kadar yakın ise de, buradan ancak bir saatte çıkılabilir. Burası 1959'da tespit edildi fakat ilk sondaj ancak 1960 yılı Eylül ayında yapılabildiği görülmüştür.¹

Belbaşı ismi ile anılan mevki, eski Lycia'ya açılan yüksekte dar bir geçittir. Geçidin Kaya sığınağına doğru olan kısmı, ormanlardan temizleyerek açılmış ve bu gün ekilebilen bir arazi olmuştur. Bu düzlüğün kuzey-doğu tarafında dağ tekrar dikleşir. Bu kesimde Kaya sığınağı cretase kalkerleri içinde meydana gelmiştir.² Kaya sığınağı denize karşıdır ve ağzı güneye açılır. Bütün bu saha ormanlarla

¹ Beldibi ve Belbaşı kazıları Mayıs ve Eylül 1960'da devam etmiştir. Bu kazıların devamı için yardımlarını esirgemiyen Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Profesörler kuruluna ve Fakülte dekanı Ord. Prof. Dr. Muzaffer Şenyüreğe teşekkür etmeyi bir vazife bilirim. Keza Hittitoloji Araştırma Enstitüsü ile Arkeoloji Araştırma Enstitüsünden yapılan yardımlardan dolayı (bak. Bostancı, 1959, Anatolia, p. 129-130) Araştırma Enstitüsleri Direktörleri Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'a ve Ord. Prof. Dr. Sedat Alp'a gösterdikleri ilgiden dolayı teşekkür ederim.

² Beldibi kaya sığınağı ağır yağmurların tesiri ile meydana gelmiştir. Böylece kaya sığınağı ve yüksekteki mağaranın pluvial bir devrede açılmış olduğu anlaşılıyor. Beldibi kaya sığınağına Tirenien denizinin de tesiri vardır. 30 metre irtifada olan mağara depositi ile duvarda kalan çakıllar muhtemelen bu devre aittir ve çimentolaşmış olarak kaya duvarlarında duruyor (Bostancı, 1959, p. 132).

kaplıdır, bugün ki kadar prehistorik devirlerde de avcılığa elverişli olduğu muhakkaktır. Halen çevrede vahşi halde dolaşan dağ keçileri, geyikler ve yabani domuzlar avlanmaktadır. Büyük kayalarla kısmen kapanmış bulunan Kaya sığınağı Beldibinden daha mahfuzdur.

Belbaşı kaya sığınağı yukarıdan düşen büyük taş bloklarla sağ ve sol taraftan, kapanmıştır. Yalnız orta kısmında, kayaların daha kuvvetli olduğu kesimde sondaj yapılacak bir saha vardı. Kuvvetli zelzeleler, bu bölgede bulunan Kaya sığınakları ile mağaraları tamamen tıkamıştır. Beldibi'nde de bu olay müşahede edilmektedir.³

BELBAŞI KAYA SIĞINAĞI STRATİĞRAFİSİ

Beldibi'nde yeni açılan sondaj çukurunu tamamladıktan sonra 22 Eylül 1960 tarihinde Belbaşı'nda çalışmaya başladım. Belbaşı kaya sığınağı 1959 yaz mevsiminde ilk defa ziyaret edilmiştir. O zaman sığınağın sağ tarafında kazılmış bulunan bir çukur dikkatimi çekmişti, köylüler para bulmak gayesi ile burasını açmışlardı. Bu çukurdan çıkmış olan bir küpün klâsik devirlerde zahire ambarı olarak kullanılmış olması çok muhtemeldir. Çukur kenarlarından topladığım çakmak taşı aletleri, burada bir kazı yapmak lüzumunu ortaya koymuştur.

İlk sondaj için temizlenen saha daha evvel kazılmış olan çukurun sol tarafındadır. Sondaj sahası 3.80×2.40 kutrunda olup, 1.60 m. derinliğe enilmiştir. Tabakalardan toplanan aletler, Beldibi'nden farklıdır ve yeni bir safhayı temsil ettiklerini göstermiştir.

Üst tabakalarda toprak yumuşak hümüslü ve siyahtır. En üst seviyede modern, eski Yunan ve Roma devri çanak-çömlek kırıntıları toplanmıştır. Bu seviyelerin altında küçük parçalar halinde Neolitik devirin çanak-çömleği bulunur.⁴ Neolitik çanak, çömlek parçaları kırmızı-kahve rengindedir ve kumlu bir karışım gösterir. Bu karışım muhit toprağının özelliğindedir. Beldibi Neolitik çanak - çömlek yapısındaki karışıma çok benzer.⁵ Bu tip çanak-çömleği ihtiva eden tabaka kalın değildir. Bu devirde Belbaşı kaya sığınağında devamlı bir

³ Bostancı, 1959. p. 147.

⁴ Bölgede klâsik devirlere ait bina yıkıntıları vardır. Bunların büyük bir kısmının Lisia'nın eski şehirlerinden Trissa halkına ait olması çok muhtemeldir.

⁵ Beldibi eski çanak - çömlek hamurunda beyaz kalker ve deniz kabukları da vardır.

yerleşme olmamıştır. Üst tabakanın alt kısmında toprak kahve rengindedir ve çanak çömlek bulunmaz. Kültür katları, dip kısmına doğru daha fazla minarelleşmiştir ve toprak umumiyetle kalkerlidir. Toprağın çok sertleştiği yerde aletlerde bitmiştir ve kazıya son verilmiştir. Bu sert tabakanın altında başka bir kültürün bulunabileceğine ihtimal vermiyorum. Stratiğrafi içinde üstten dip kısmına doğru her seviyede bol miktarda alet çıkmıştır ve bu seviyeler arasında bir boşluk bulunmamasına rağmen alet tiplerinde ve seviyelerdeki nisbetlerinde üstten aşağıya doğru bir değişimin olduğu açıkça müşahade edilir. Arkası işlenmiş ince uzun lâm uçlar dip tabakalarda daha bol ve karakteristiktir.⁶

Aletlerin seviyelerdeki dağılımlarına göre sondaj çukurundaki stratiğrafi üç kısımda incelenebilir: Aletlerin seviyelerdeki dağılımları tablo A'da gösterilmiştir.

I. En üst seviyede bir miktar toprak köylüler tarafından dışarıya atılmıştır ve çanak-çömlek karışmıştır; aynı zamanda Neolitik parçalarda bunlar arasında çıkmaktadır.⁷ Çakmak taşları alt seviyelerde boldur. Bu kısımda bulunan aletler tranşet, pek nadir küçük her iki ucu köşeli lâmlar yarım aylar, mikrobürinler, küçük çekirdek yumrular ve çok çeşitli küçük burinler, kemik uçlar, deliciler ve diğer bazı işlenmiş kemikler. Hayvan kemikleri, dişler ve insan kemiklerine ait parçalar bulunmuştur. Bunlardan bir çoğu yanmıştır.

II. İkinci kısmı birinciden ayıran özellik toprak renginin değişmesi ve sadece çakmak taşı aletlerle kemik aletlerin bulunmasıdır. Bu seviyede çanak-çömlek izlerine rastlanmaz. Bu seviyede bulunan alet tipleri şunlardır: çekirdek kazıyıcılar, yuvarlak dik kazıyıcılar, uç kazıyıcılar, yan kazıyıcılar, piramit şekilli çekirdekler, bir tarafı meyilli yanlamasına kesilmiş uçlar, yonga uçlar, lâm uçlar, yonga ve alelâde lâmlar, bir fasetli kenar bürinleri (angle burins), çok satırlı bürinler (polyhedric burins), bec-de-flute bürinler, küçük

⁶ Belbaşı'nda toprak Beldibi'nde olduğu kadar sert değildir. Belbaşı kaya sığınağının daha mahfuz olması buna tesir etmiştir.

⁷ Neolitik çanak - çömlek parçalarının pek fazla olmayışı şekilleri hakkında bir şey söylemeğe imkân vermiyor. Yalnız bir parça ağız kenarına aittir ve Beldibi formlarına benzeyen şekillerde olmaları çok muhtemeldir. Neolitik insanlar burada uzun bir devre yaşamamış oldukları için çanak - çömlek parçaları bu yüzden pek azdır. Yaz aylarında buralara barınmış olmaları çok muhtemeldir.

arkası işlenmiş lâmlar, deliciler, küçük saplı uçlar (lâmlar ve yongalar üzerinde), yarım aylar, üçgen şeklinde mikrolitler, paralel kenarlı lâmlar ve uçları köşeli yahut dikdörtgen biçimli lâmlar, üçgen yonga uçlar, bir Helûan uç v.s. bulunur. Bunlar arasında en bol aletler çekirdek kazıyıcılar, (core scrapers), lâmlar (blades), lâm uçlar ve bir fasetli kenar burinler (angle burins)dir. Bu seviyelerde geometrik mikrolitler o kadar fazla değildir, fakat mikroburin mevcuttur. Mikroburin Afrika kültürlerinde olduğu gibi bol değildir. Bunlara ilâveten ince kavisli arkası işlenmiş delici uçlarla, delik açmak için kemik iğneler (uçlar) vardır. Bir adet Natufian tip sırtlı yarım ay bulunmuştur, fakat Natufian örneklerinden büyük ve daha ziyade Suriye'de Jabrud kaya sığınaklarında bulunan ve Alt Natufian olarak isimlendirilen kültürlerde görülen örneklere yaklaşmaktadır (ridge-backed technique)⁸. Geviş getirici hayvan kemikleri boldur ve bunlar arasında en fazla yabani dağ keçisi, geyik, dama, domuz ve insan kemikleri çıkmıştır (alt çene, alın kemiği ile, tibia ve femur parçaları). İnsan kemikleri üzerinde yalnız tibya ve femur parçalarında çentikler vardır. Muhtemelen ilikleri yemek maksadı ile çakmak taşı bıçaklar veya burinleri ile kesilmişlerdir. Hem Belbaşı'nda ve hem de Beldibi'nde yanmış insan kemikleri bulunmuştur. Bu toplulukların kanibalismi tatbik etmiş olmaları akla gelmektedir.

III. Stratiğrafının üçüncü kısmı aşağıda gösterilen aletlerle karakterize edilir. Bu aletler aynı zamanda Belbaşı kültürünün özelliğini teşkil ederler. Uzun ince arkası dik işlenmiş uçlar, aynı şekilde yine uzun ince uç kısmı kavisli arkası dik işlenmiş uçlar, yine uzun ince arkası dik işlenmiş ve uç kısmı meyilli kesilerek işlenmiş uçlar. Burun kazıyıcılar dört adet bulunmuştur. Arkası işlenmiş burinler, uçları sivriltilmiş üçgen mikrolitler ve lâmlar üzerine yapılmış birkaç adet uç kazıyıcısı ile, her iki uç kısmı ile yan kenarları paralel lâmlar, lâm uçlarla birlikte pek çok çekirdek kazıyıcılar (core scrapers)

⁸ Belbaşı'nda bulunan ridge-backed yarım aylar daha ziyade Suriye'de Rust'ın alt Natufian diye sınıflandırıldığı örneklere benzer. Teknik ve hacim bunlara çok uymaktadır. Belbaşı'nda bulunan bu tip aletler o kadar tipik değildirler. 1960 yılı Ağustos ayında Berne'de ve Cambridge'de bulunan Natufian kültürlerini tetkik etmek fırsatını buldum. Natufian ridgebacked yarım ayları hem Beldibi ve hem de Belbaşı örneklerinden çok farklıdır. Şüphesiz bu teknik Natufian kültürüne has bir özellik taşır. (Garrod, 1937. Levha VIII, No. 30, 35; Bostancı, 1959. p. 170, Levha VII).

mevcuttur. Mikroburinlerin bulunması her ne kadar Mezolitik bir özellik veriyorsa da diğer aletler üst Paleolitik karakterdedirler.⁹ Bu kısımda bir çok burin tiplerine rastlanır, aşağıda daha detaylı olarak izah edilecektir. Diğer karakteristik aletlerden bir adet bir tarafı oyulmuş (shouldered point) uç ve bir adet saplı uç her iki kenardan işlenmiş ve bir adet yine saplı fakat uç kısmına bec-de-flute burin yapılmıştır.¹⁰ Bunlarla birlikte üçgen tip yonga uçlarda bulunur.¹¹

Belbaşı kaya sığınağı kültürleri çekirdekten yapılmış aletlerle (core tools) ince arkası işlenmiş uçlar, hiç işlenmemiş veya sadece uç kısımları işlenmiş lâm uçlarla, çeşitli burinler ve (tanged points) saplı uçlar tarafından karakterize edilir. Bu kültür şimdiye kadar tarif edilmiş Anadolu taş çağı kültürlerinden de farklıdır. Beldibi kültürleri ile mukayese edilirse yine kendine has özelliği vardır. Bu kültür bir plüvial devrede geliştiği söylenebilir. Bu devrede Beldibi uygun bir yer olmadığı için Belbaşı kaya sığınağı iskân edilmiş ve bu sebeple Beldibi'nden farklı aletler mevcuttur. Aletler, bu insanların ileri avcılar olduklarını bize telkin etmektedir. Stratiğrafi içinde aletlerle birlikte Demir oksit yumrularına raslanmıştır. Bu bölgede görülen kırmızı renkte Demir oksitle yapılmış şematik resimler Beldibi ve Belbaşı mezolitik devir insanlarına ait olduğunu teyit eden belgelerdendir. Mağaralarla, kaya sığınaklarında bulunan kültürler ve bu kültürlerle birlikte bulunan demir oksit yumruları, boyalı çakıllar bize bu insanların san'at fikrine sahip olduklarını gösterir. Gravürler yalnız kayalara yapılmış değil aynı zamanda Beldibi'nde

⁹ Bordes'e göre mikroburin, üst Paleolitik devre ait bir çok istasyonlarda bulunmuştur. 'Coup de microburin' tekniği ile yapılmışlardır. Keza Leakey'a göre de Afrika'da mikroburin üst Paleolitik kültürlerle birlikte görülür. Leakey'e göre mikroburin üst paleolitiğin hiçbir safhasını karakterize etmez (Leakey, 1953. sa. 127). Beldibi mikroburinleri için bak Bostancı, 1959. sa. 169, Levha VI, No. 3-6, 7. sa. 170, Tablo VII, No. 8-10.

¹⁰ Saplı uçların (tanged points) büyük bir ekseriyeti yongalara yapılmıştır, bazıları sap kısmında ve bazılarının uç kısmında burin bulunur. Umumiyetle yonga nisbeti diğer lâmlara nazaran çok azdır. Bu da yonga kültürünün, lâm kültürü ile paralel olarak üst paleolitik kültürlerde devam ettiğini gösterir. Böyle bir devamlılık Beldibi'nde de vardır.

¹¹ Yalnız bir küçük yonganın kaide kısmında üst yüzde küçük yongalar kopartılarak işlenmiştir. Bir tarafında uç kısmına kadar kaba bir işleme görülür. Diğer kenarda işleme alt yüzden uç kısma kadar devam eder, yonga incedir ve vurma yüzü işlenmemiştir.

çakıl taşlarına çizilen resimlerde vardır. Bunlar, Beldibi kültürleri ile birlikte buldukları için ayrıca neşredileceklerdir.

ALETLERİN TARİFİ VE SINIFLANDIRILMASI

Çekirdek ve çekirdek kazıyıcılar (Core ve Core Scrapers): Levha XII ve XIII, XIV) Diğer aletlere nazaran en fazla bulunanlar çekirdek ve çekirdekten yapılmış çeşitli kazıyıcılardır¹². En üst seviyeden, en alt seviyeye kadar bu aletler birbirine çok benzemektedirler. Çekirdeklerin büyük kısmı şekilsizdir. Piramit şeklinde olan çekirdekler (cores) ekseriyeti teşkil eder¹³. Korlardan yapılmış aletlerin çoğunda uç kısmında yahut dip kısmında çeşitli burinler bulunur. Bir çekirdek kazıyıcı olarak kullanılmıştır ve uç kısmında da bec-de-flute burin bulunur (Levha XIII, Şekil 6. B3). Diğer birinde uç, uç kazıyıcı olarak yapılmış ve bir tarafında polihidrik burin bulunur (Levha XIII, Şekil 12, B. 3, şekil II A 1). Bu çekirdeklerden piramit tipte olanlarının ön kısmı meyillidir, kazıyıcı olarak kullanılır fakat bu korların arka kısmı tam bitirilmemiştir (Levha XII, Şekil 10). Aynı tipler Beldibi'nde de bulunmuştur.¹⁴ Bazı korlarda uç kısım kullanılan kesici yüz olarak hazırlanmıştır. Bazı küçük piramit çekirdekler bir yüzü dik kazıyıcı olarak kullanılmıştır. Uç kısmında yanlamasına bir parça kopartılarak, polihidrik burin yapılmıştır (Levha XII, Şekil 11 A₁, 13 A₃, 14 A₉). Bazıları iki platformlu durlar ve discoidal örneklerde vardır. Aynı zamanda kalın yonga çekirdek tiplerinde vardır. Yüz kadar çekirdek, kazıyıcı olarak kulla-

¹² İkinci kısmın üst katında Sauveterrian tip bir çekirdek bulunmuştur. Bu tip çekirdek örnekleri o kadar bol değildir. Çekirdeklerin ekserisi piramidal tiptedir.

¹³ Piramidal çekirdekler Burkitt tarafından çizilmiş olan örneğe çok benzerler (The Old Stone Age, sa. 67, Şekil 5, No. 11). Core tipleri keza Jabrud'da Atlitian kültürde bulunanlarıyla da benzerlik gösterir (Rust, 1950. Levha 89, Şekil 1, 2, 3, 5 ve Levha 90, Şekil 10, 13 ve Levha 84). Orta Orinasiyen tip (Rust, 1953, Levha 85, No. 1, 2, 3) ve genç Orinasiyen (Levha 87, No. 1, 2, 21, 22) Küçük core örnekleri Natufian tiplerine çok benzerler keza aynı örnekler Beldibi'nde de bulunmuştur. (Garrod, 1937 Levha VIII, 7-12; Levha XI, 5-9; Bostancı, 1959. sa. 169. Levha VI, 34, 35. sa. 171, 4-7).

¹⁴ Atlitian kültürde olduğu gibi çekirdekler sonradan alet olarak kullanılmışlardır. İşleme tarzı ve çekirdeklerin şekli Atlitian ve orta Orinasiyen tiptedir. (Garrod, 1937. Levha XVII, XVIII, XIV, XXI, 13, 14). Korların biçimi ve üzerlerinde bulunan burin tipleri wadi el-Mağara'da bulunanla çok yakınlık gösterir. (Garrod, 1937. Levha XVII, No. 9/12, 16, 17). Palestin, Suriye, Beldibi ve Belbaşında çekirdek aletler kültürde mühim bir yer işgal etmektedir.

nılmıştır (Levha XII, Şekil 5-7, 10-13; Levha XIII, Şekil 1-5, 12, 14-17). Bir küçük disk tip çekirdek'in platform sathından meyilli bir parça kopartılarak alt kenarda bir burin meydana getirilmiştir. Diğer bir tip disk çekirdeğin meyilli kenarını çevreleyen bir şerit kopartılarak, yine platform üzerinde alt kenarda bir burin meydana getirilmiştir. İlk defa Belbaşı'nda disk korlar üzerinde tespit edilen bu tip burinlere Beldibinde rastlanmamıştır. Bu disk korların kenarları fevkalâde keskindir ve belki'de hayvan derilerini soymada kullanılmışlardır.

Yonga ve Lâm kazıyıcılar (Flake and blade scrapers): Kazıyıcıların büyük bir ekseriyeti kalın yongalar üzerine ve birkaç tanesi de ince lâmlardan yapılmıştır (Levha XII, Şekil 1-4, 8, 9; Levha XIV, Şekil 1-4, 8-10, 12). Umumiyetle uç kazıyıcılar pek azdır ve karakteristik değildirler. Üst seviyelerden çıkan uç kazıyıcı tipleri iyi yapılmamışlardır; alt seviyelerde büyük bir ekseriyet, kalın ve kısa lâmlar üzerine işlenmiştir, dik işleme bunların özelliğini teşkil eder¹⁵. Yongalar üzerine yapılmış kazıyıcılar, lâmlara yapılmış olanları kadar iyi işlenmiş değildir. Alt seviyede bir mikro-uç kazıyıcı bulunmuştur. Bu tip kazıyıcılara Beldibi'nde de tesadüf edildi. Yukarıda bahsedildiği gibi dört burun kazıyıcısı ele geçmiştir. (Levha XIV, Şekil 1, 12A, 3, 11A, 4,3B; 5, 11 A). Bunlardan ikisi kalın bir lâm üzerine yapılmıştır ve 'fluting' işleme göze çarpar. Kazıyıcı olan kısım asıl gövdeye dik değil yandadır (Levha XIV, No. 1). Bir adet küçük lâmın vurma yüzü (striking platform) uç kazıyıcı olarak hazırlanmıştır (Levha XII, Şekil 1).

Yonga ve Lâm Uçlar: Yonga uçların ekserisi üçgen şeklinde olup pek azında her iki tarafta kaba bir işçilik vardır. Vurma yüzleri düzdür ve çok kere üst yüzden inceltmişlerdir (Levha X, Şekil 4, Levha IX, Şekil 9). Lâm uçlar oldukça boldur ve bunları üç grupta toplamak mümkündür.

- 1 — Düz ucu sivri lâmlar.
- 2 — Uç kısmı kavisli lâmlar.
- 3 — Uç kısmı meyilli kesilmiş lâmlar.

Bunlardan büyük bir kısmı çok sivridir fakat işleme yoktur (Levha VIII, Şekil 22, 26, 27, 29). Bazılarında her iki kenar hafifçe işlenmiştir

¹⁵ Kalın dik kazıyıcıların bazıları El Wad Atlitian tiptedirler fakat mikroburin mevcuttur (Garrod, 1937. Levha XVII No. 1-4).

(Levha VIII, Şekil 28). Bir kısmında yalnız uç kısmı sivriltilmiştir ve her iki yandan işlenmiştir (Levha VIII, Şekil 25). Lâmların çoğu doğru ve muntazamdırlar. Bunlar Font-Yves uçlarına benzemektedir¹⁶ (Levha VIII, Şekil 8, 13).

Uç kısmı meyilli kesilmiş veya işlenmiş lâmlar da vardır, bunlardan bazıları çok ince lâmlardır, bazıları işlenmemişlerdir (Levha VIII, Şekil 3, 5, 7). Küçük lâmlar üzerinde de uç tarafı meyilli kesilmiş uçlar bulunur ki bunların ekserisi Magdaleniyen tiptedirler ve benzerleri Mezolitik kültürlerde de rastlanmıştır¹⁷ (Levha IV, Şekil 1-15; 23-29, 36, 38). Alâlâde işlenmiş lâmlara bütün seviyelerde tesadüf edilir¹⁸ (Levha IX, Şekil 1-4, 10-12). Mustatil şeklinde lâmlar yalnız en üst seviyelerde bulunur (Levha III, Şekil 20, 22-25). Bunlardan bazıları işlenmişlerdir.

Arkası işlenmiş lâmlar: Belbaşı endüstrisinin en karakteristik aletleri bu tiplerdir (Levha V). Türkiye'de bunlar ne Beldibi'nde ve ne de diğer Paleolitik istasyonlarda bulunmamışlardır. Bu tip aletler taban seviyelerde boldur ve tipiktirler. Üstten beşinci Seviyeye kadar bu tiplerin benzerlerine rastlanmaz, mevcutlar da iyi işlenmemiştir. Bunları altı guruba ayırmak mümkündür.

1 — İnce arkası işlenmiş ve her iki ucu sivriltilmiş (Levha V, Şekil 5-9, 11-13).

2 — Düz ince arkası işlenmiş ve bir ucu yanlamasına kesilerek işlenmiş (Levha V, Şekil 19-30).

3 — Düz arkası işlenmiş ve uç kısmı kavisli yalnız bir ucu sivriltilmiş (Levha V, Şekil 39-45).

4 — Düz ince lâmlar, her iki kenar uç kısmına kadar işlenmiş (Levha V, Şekil 47-60).

¹⁶ Lâm uçlardan bazıları Jabrud (Suriye) mağaralarında çıkan orta Orinasiyen tiplerine benzerler (Rust, 1953. Levha 84, Şekil 2-30). Aynı tipler Jabrud'da mikro-Orinasiyen'de vardır (Levha 92, Şekil 43-53). Keza Mugharet el Wad Mağarasının Orinasiyen seviyesinde vardır (Garrod, 1937, (Levha XXIII, Şekil 14, 16).

¹⁷ Avrupa'da bu tip uçlar Magdaleniyen III'de çıkmıştır. (Daniel, 1953. sa. 219, Şekil 6, No. 8).

¹⁸ Belbaşı'nda bulunan en uzun lâm 7.5 cm.dir. Bu Karain'de bulunan ve Kökten tarafından Orinasiyen'e atfedilen tipler kadar uzundur (Kökten, 1955. Levha V).

5 — Arkası işlenmiş küçük lâmlar ve her iki uç köşeli dik dörtgen biçimde (Levha V, Şekil 63-70).

6 — Kenarları biri diğerine müsavi olmyan arkası işlenmiş uçlar taban kısmı meyilli kesiktir (Levha IV, Şekil 29-32).

Birinci gurup, yarım ayların prototipleridir. Bunların arka kısmı dik bir şekilde işlenmiştir ve keskin yüzlerinde de az işleme vardır. Bunlar çok sivri uçlardır ve muhakkak ki avcılıkta kullanılmıştır. Bu tip arkası işlenmiş uçlara benzer tipler Suriye'de Nebekiye kültüründe görülür.¹⁹ En üst seviyelerde bulunan, bu tip arkası işlenmiş lâmlar büyük yarım ay tiptedirler (Levha III, Şekil 3, 4, 7). Büyük yarım aylar daha geç yaşadılar. Bunlar muhtemelen bir yere kısırlı olarak kesmek maksadı için kullanılmıştır. Bu yarım ayların kesme yüzlerinde meyilli çizgiler vardır. Bu işaretler, bir nevi ot veyahut gıdalarını elde ettikleri mahsulleri keserken meydana gelmiştir (Levha III, Şekil 4). Çiftçiliğin başlangıcı ile ilgili bir husus olabilir.

İkinci ve üçüncü guruplarda lâmların arkası dik işlenmiştir. Bu işçilik uç kısmına kadar devam eder. Kesme yüzlerinde de hafif işleme vardır, bazan alt ve üst yüzdendir. Dördüncü gurup lâmlarda her iki kenardan uca kadar dik işleme vardır ve dolayısıyla uçlar pek fazla sivridir. Beşinci gurup keza dik işlenmiştir. İşleme lâmların yalnız arkasında değil, bazan her iki uçta, bazan yalnız bir uçtadır. Şekilleri dik dörtgen biçimindedirler. Bu tipler Avrupa Soveteriyeninde tesadüf edilir ve her bakımdan çok benzerler. Son gurupta görülen işleme tarzı diğerlerinden farksızdır. Yalnız bunlar üçgen şeklindeki mikrolitlerden farklı olup yine Suveteriyen örneklerine çok benzerler. Bazen bir kenar, bazen her iki karşılıklı kenar işlenmiş olabilir. Kaide meyilli olarak kesilmiştir, nadiren bu kenar da işlenmiş tiplerine rastlanır. Bu mikrolit uçlarda çeşitli burinler yapılmıştır. Bunlar muhakkak ki mikrolitik endüstriler arasında mütalâa edilmelidirler.

Saplı Uçlar: (Tanged Points) Saplı uçlar üst seviyelerde, üçgen şeklindeki yonga (flake)lardan yapılmışlardır²⁰ (Levha VII, Şekil

¹⁹ Rust, 1953. Levha 101, Şekil 36, 37. Teknik ve morfolojik benzerlikler, yalnız ince uzun arkası işlenmiş ve her iki ucu sivritilmiş ve dik işleme bulunan lâmlardadır.

²⁰ Belbaşında çıkan 'tanged point'ler çakmak taşından yapılmış El Khiam ve üst Natufian örneklerinden farklıdır. (Garrod, 1957. Levha XI)). Teknik ve kullanış

1, 2, 3, 4, 5). Bunlardan ikisinin kaide kısmı (vurma yüzleri) sivritilmiştir. Bir tanesi, sağ kenarda, üst yüzden sol tarafta alt yüzden işlenmiştir (Levha VII Şekil 5). Diğer birinde ise aksine solda üstte ve sağda alta işleme vardır.²¹ Bir yongada her iki kısımda ve üst yüzde işleme vardır, diğerinde hafif bir işleme alt yüzde ve her iki kenarda görülür. Bu üçgen şeklinde olan yongalar işlenerek bir tarafı sap (tanged) şekline sokulmuştur. Diğer ikisinde sap kısmı küçük yongalar kopartılarak yapılmıştır ve her ikisinde de sap kısmında angle burin bulunmaktadır (Levha VII, Şekil 2, 4). Yalnız bir yonga (flake) da vurma yüzü (striking platform) hafifçe içe kavislidir ve bu tip uçlar Beldibi'nde de bulunmuştur.²² Dokuzuncu seviyede bir saplı (tangedpoint) uç bulunmuştur. Sap kısmı her iki taraftan işlenmiştir, sağ üst yüzde bir tarafta işleme vardır. Bu saplı ucun bir tarafta kanat kısmı biraz geriye doğrudur fakat sivri değildir. Uç çok sivridir ve her iki yönden yonga kopartılarak burin yapılmak istenmiştir. Belkide sadece delici olarak kullanılmıştır. Sağ kısmına polihidrik burin yapılmıştır.²³ (Levha VII, Şekil 1). Bir saplı yonganın uç kısmında bec-de-flute burin bulunmaktadır (Levha VII, Şekil 9). Diğer bir tip aletin, uzun bir sap kısmı vardır ve sağ kısmında üst yüzden, solda alt yüzden gayet güzel işlenmiştir. Bu alet geç Orinyasiyen Font Robert uçuna çok benzer. Uç kısmı kırılarak angle burin yapılmıştır ki bu tip aynı şekilde Avrupa'da Magdaleniyen devirde bulunmuştur (Bak. Burkitt 1955. Sa. 73, Şekil 7 ve 9). Levha VII, Şekil 6, alttan ve üstten görünüşü). Bu alet muhtemelen geç Orinyasiyen Font Robert devrin tipik bir aleti idi, sonradan uç kısmı kırılarak burin yapılmıştır. Diğer karakteristik bir uç kırılmış olup sap kısmında yalnız bir tarafta üstten işlenmiştir. (Levha VII, Şekil 7).

maksatları noktai nazarından Belbaşı tanged uçlar, Beldibi'nde alt seviyelerde (üst Paleolitik) görülen tiplerin bir devamı olduğu muhakkaktır. Bunlar Beldibinde bulunanları ile büyük bir benzerlik gösterirler.

²¹ Saplı uçların, vurma yüzlerinin bir kenarında kenar burin (angle burin) bulunur, diğer taraftan bazılarında uç kısımda burin vardır ve kullandıklarına dair işaretler mevcuttur (Levha VII ve Şekil 2'de işlenerek yapılmış köşe burinü (angle burin) sapın sağ tarafında yapılmıştır.

²² Bostancı, 1959. sa. 175. Levha 12, No. 11.

²³ Tanged points ve polihidrik burin yapılmış saplı aletler Beldibi'nde alt seviyelerde çıkmıştır. Bu tipler şimdiye kadar Anadolu'da bulunmamıştır. Beldibi ve Belbaşı prehistorik insanları her iki yerde de saplı uç yapmayı biliyorlardı ve bunlardan bazılarında çeşitli burinler vardır.

Yalnız bir tane mikro-tanged point bulunmuştur ve 11 mm. uzunluk-tadır, bir taraftan işlenmiştir (Levha III, Şekil 18).

Yarım Ay (Lunates), Üçgen (Triangles) ve Trapezler: Üst seviyede bulunan iki büyük yarım ayın sırtı dik işlenmiştir (Levha III, Şekil 3). Bir diğeri sırtlı yarım aydır (ridge-backed) ve yalnız bir tane bulunmuştur (Levha III, Şekil 4). Bu teknik Natufiyen kültürün karakteristiğidir. Suriye'de ve Beldibin'de de yalnız Mezolitik kültürlerle birlikte bulunmuştur. Mamafih sırtlı yarım ay Beldibi ve Belbaşı'nda çok nadir bulunan bir tiptir.²⁴ Yarım ayların normal tipleri üst seviyelerde ve çok küçük tipleri alt seviyelerde bulunur, alt seviyelerde bulunanların her iki uçları çok sivridir (Levha III, Şekil 8-12). (Sivri uçlular Levha V, Şekil 1-4, 14-16). Hepsinde de kenarlar dik işlenmiştir ve keskin yüzlerde de hafif işleme vardır. Bunlardan bazılarının her iki ucu sivritilmiş olup arkası işlenmiş lâm aletlere çok benzerler. Yarım ayların nisbeti arkası işlenmiş lâmlara nazaran daha azdır.

Üçgen mikrolitik aletler oldukça nadir bulunuyor. Altıncı seviyeye kadar stratigrafi içinde yalnız bir adet bulunduğu halde alt seviyelerde sekiz adet bulunmuştur. Hepsinin de iki kenarı müsavidir ve yalnız üçünde kesici yüzlerinde işleme vardır bu kullanıldıklarını gösterir.²⁵ Üst seviyede yalnız bir trapez bulunmuştur ve bu trapezin üst kenarı işlenmiştir. Bu alet üst Kapsiyen de bulunan tiplere benzemektedir (Levha III, şekil 1).

Deliciler (Borers): Üst tabakalarda beşi lâmlarda, biri bir (core) çekirdek üzerinde ve bir tanesi bir yonga üzerinde olmak üzere yedi adet bulunmuştur. Alt seviyelerde tipler biraz değişiktir. Delici uçlar ekseriya yonganın veya lâmin ön tarafına yapılmıştır (Levha IX,

²⁴ Ridge-backed teknik Orta Doğu Mezolitik istasyonlarda çok nadir bulunuyor. Bu tip Shanidar mağarasında Mezolitik seviyede çıkmıştır (Solecki, 1955. sa. 405, Levha 4, Şekil a). Aynı teknik Le Martinet Tardenoisian II'de çıkmış ve Coulonges tarafından gösterilmiştir (Coulonges, 1935. sa. 14. Şekil 14, No. 12, 13). En fazla ridge-backed tekniğin temsil edildiği kültür Filistin Natufian kültürüdür. Bu kültürün karakteristiğini teşkil eder. Yarım aylar küçüktür ve iki taraftan muntazam bir şekilde işlenmişlerdir. Beldibi'nde teknik tatbik edilmiştir fakat tipik bir örnek henüz ele geçmemiştir (Garrod, 1932. sa. 268 Şekil 8, No. 27, Şekil C, No. 30, 35).

²⁵ Belbaşı'nda bulunan triangles Beldibi'nde bulunan örneklerinden daha küçüktür (Bostancı, 1959. sa. 169, şekil 25; sa. 170, Şekil 12).

Şekil 5, 6). Bu tip deliciler Avrupa'da üst Magdaleniyen'de görülür.²⁶

Burinler Belbaşı endüstrisinde mühim bir yer işgal eder. Burinleri iki büyük kısma ayırmak mümkündür :

1 — Normal büyüklükte olan burinler.

2 — Küçük burinler ve mikroburinler.

Birinci gurup, lâmlar, çekirdekler, yongalar, kısa kalın lâmlar ve biçimsiz, yassı çakmaktaşı blokları üzerine yapılmış çeşitli burinlerdir. Bu gurupta en uzun lâm 56 mm. ve en küçüğü ise 20 mm. dir. Büyük bir ekseriyeti bu lâmların uç kısmına yapılmıştır ve (Levha VIII, Şekil 15-21; Levha X, Şekil 6, 9-14; Levha XI, Şekil 5,6,8,9,10,12), ekseriyeti angle burinler teşkil eder.²⁷ (Levha VIII, Şekil 15, 19, 20; Levha X, Şekil 6; Levha XI, Şekil 5, 10, 11). Diğerleri sıra ile bec-de-flute, polihidrik, yassı ve tek fasetli burinlerdir. Keza arkası işlenmiş kalın lâmlarda da burinler yapılmıştır ve bunlardan bazıları her iki uçlarda bulunur. Çekirdekler üzerine yapılan burinlerin ekserisi polihidrik tiptedirler (Levha XIII, Şekil 11 ve 12). Diğer burinlerden farklı bir örnek, bir tarafı dik kazıyıcı, diğer tarafı kazıyıcıya benzeyen bir tip fakat yanlamasına kesmek suretiyle nadir görülen bir burin tipi yapılmıştır. Bu daha ziyade polihidrik burinlere benziyor. Bu tipin bir örneği Shanidar mağarasında C seviyesinde (üst Paleolitik) bulunmuştur.²⁸ İkinci orijinal tip bir disk-kor kazıyıcı üzerinde yapılmıştır. Platform üzerinde meyilli bir parça koparılıyor ve disk kazıyıcının kenarında bir burin meydana geliyor. Bu burinler bazan polihidrik, bazan bec-de-flute ve bazan yassı burin tipte oluyor. Ekseriya kor üzerinde koparılan yongaların istikametine ve adedine bağlıdır.

Yongalar üzerinde yapılmış olan burinler çok defa, yonganın vurma yüzünün bir kenarında oluyor. Çok kere bunlar angle burin

²⁶ Daniel, 1953. sa. 299, Şekil 11, No. 35, 36. Bu endüstri'de yanlamasına işlenmiş küçük yonga uçlar çizilmiştir, bunlar Belbaşı'nda bulunan bazı örnekleri ile benzerlik gösterirler.

²⁷ Çekirdekler üzerine yapılmış olan burinler Atlitian ve Orta Orinyansiyeye Dl ile (Mugharet el Wad) mukayese edilebilir. Belbaşı'nda bulunan bazı aletler Prof. Garrod tarafından çizilenlerle benzerlik gösterirler (Garrod, 1937). Tabaka C, sa. XVII, No. 9, 12, 16, 17).

²⁸ Solecki bu burin'e nosed polyhedric graver' ismini vermiştir. Teknik aynıdır muhtemelen aynı maksat için kullanılmıştır (Solecki, 1953. sa. 5. Şekil L.M.).

tiptedirler. Diğer bazı üçgen şeklindeki yongaların uç kısımlarında normal büyüklükte bec-de-flute, angle burinlere tesadüf edilir (Levha X, Şekim 4, 5). Burinlerin yapıldığı, üçgen şeklindeki yongalar çok defa kalındır ve bazen kenarlarda işleme mevcuttur. Polihidrik yassı ve tek fasetli burinlerde yongalar üzerine yapılmıştır. Bazı küçük yongalar uç tarafından yanlamasına işlenmiştir ve angle burinler yapılmıştır (Levha XI, Şekil 10, 11).

Kısa, kalın bir yonganın bir tarafında dik kazıyıcı, diğer ucu yanlamasına kesilmiş biraz iç bükey olup bir tarafında angle burin yapılmıştır. Bu tip örnekler Beldibi'nde de bulunmuştur. Üçgen şeklinde olan kalın yonga parçaları üzerinde bec-de-flute burin yapılmıştır ve burinin bir yüzünde bazen birden fazla faset bulunur. Bu üçgen şeklinde kesilmiş kalın çakmak taşları üzerine bazen bir, bazen iki ve bazen de üç köşesinde burin teşkil edilmiştir (Levha X, Şekil 1, 2, 3). Aynı tip burin bir küçük çekirdek (core) üzerinde de görülmüştür. Keza bir tarafı yan kazıyıcı olarak kullanılmış düz bir çakmak taşının bir ucunda keskin satha dik fasetler kaldırılmak suretiyle backed burin yapılmıştır. Belbaşı stratigrafisi içinde Avrupa'da Magdaleniyen devri karakterize eden bec-de-perroquet tip bir burin de mevcuttur, (Levha X, Şekil 8).

Umumiyetle burinler iyi yapılmışlardır ve oldukça boldur. Belbaşı kültürünün diğer bir karakteristiği de saplı uçlarda (Font Robert tip tanged points) yapılmış olan bec-de-flute ve angle burinlerdir (Levha VII, Şekil 1, 2, 4, 5, 6, 9). Resimlerde de gösterildiği gibi bunlar bazan sap (tanged) üzerine ve bazen de uçta görülür. Bütün bu burin tipleri geç üst Paleolitik örneklerine benzerler.

Mikroburinler : Belbaşı aletleri ile birlikte bulunan mikroburinleri üç grupta incelemek mümkündür.

1 — Hakikî mikroburinler (Coup de Mikroburin, Tardenoisian tip).

2 — Küçük arkası işlenmiş lâmlar üzerine yapılmış mikroburinler.

3 — Küçük (mikro) lâm veya yongalar üzerine yapılmış normal tip burinler.

İlk grupta, dokuz mikroburin yongaların vurma sathı (dip) kısmına yapılmıştır. En büyüğü 13.5 mm. uzunlukta, 8 mm. genişliktedir. En küçüğü 9 mm. uzun ve 5 mm. genişlidir. Mikroburinlerin 20 adedi yonga ve küçük lâmların uç kısmına yapılmıştır. En büyüğü 21 mm. uzunlukta ve 7.5 mm. genişliktedir. En küçüğü 9 mm. uzun-

lukta ve 8 mm. genişliktedir. Bunlar hepsi aynı teknikle yapılmamışlardır²⁹ (Levha V, Şekil 71-75). (Levha VI, Şekil 1-13). Bunlardan bazıları coup de microburin, bazıları yanlamasına kırılarak bir kenarı işlenmiştir. Bu tip mikroburinler Natufian Kültüründe vardır (Bern Tabii Tarih Müzesinde bulunmaktadır. No. 35860, 35865 B₂, 35644 B₁)

İkinci grubu iki kısma ayırmak mümkündür : Birincisi iyi bilinen krukowski mihroburini (Levha VI, Şekil 5,6), diğeri Belbaşı'na has bir özellik gösterir (Levha VI, Şekil 6,7,8,10). İlk kısımda bulunanların en büyüğü 19 mm. uzunlukta ve 3.5 mm. genişliktedir. Bu arkası işlenmiş bir lâmdır, bir tarafında dik işleme görülür ve kesici yüz kısmında da işleme pek hafiftir. Burin lâm'ın kaide kısmında olup Krukowsky burini tipindedir. (Levha VI, Şekil 5). Aynı tiplere Bel-dibinde tesadüf edilmiştir. İkinci guruba ait tipik bir örnek 11.5 mm. uzunlukta ve 3 mm. genişlikte olup bir kenarında dik işleme vardır, diğer kenarında işleme hafiftir, ve bir tarafına delici uç diğer ucuna burin yapılmıştır. Burin faseti kesici yüzle dar açı yapar ve burinin en üst ucuna yakın yerde derin bir işleme vardır, kesici yüzü ise yanlamasına inceltirilmiştir (Levha VI, Şekil 7, 7a, b, c ve 8). Gerçi bu teknik Fransa'da üst Paleolitik'te görülüyor.³⁰ Daha büyük lâmlar üzerine aynı teknikle burin yapılmıştır. Şimdiye kadar edindiğim bilgilere göre henüz bu tip bir mikroburin ilk defa bulunmuştur. Belbaşı mikroburininin bir varyasyonu bec-de-flute tiptedir ve her iki taraftan fasetler ortada dar açı yapar. İşlenmiş kenar taraftaki faset bir vurma ile değil, derin bir işleme ile elde edilmiştir.³¹ Bu burin bir bakıma Krukowsky mikroburininin diğer bir varyasyonudur.

Üçüncü kısımdaki mütalâa edilen çok küçük burinlerde teknik, büyük burinlerde olduğu gibi aynıdır ve benzer tipler mevcuttur. Birkaç misal (Levha VI, Şekil 14, 19) da gösterilmiştir. Hacim itibarı ile

²⁹ Geometrik mikrolitlerle birlikte mikroburinlerin bulunduğu, mikrolitik yataklar, kırımından, Tuna boylarına, Polonya'ya, Bavaria, Franconia, Geniere (Ain), Belçika, İngiltere, İskoçya kadar uzanır (Bordes, 1957. sa. 578/582). Mezolitik endüstrilerde mikroburin esas fosil direktördür.

³⁰ Bourlon, 1911. sa. 273. Şekil 3, No. 14, 16, 17. Bourlon'un üst Paleolitik burinlerin sınıflandırılması hakkındaki makalesinde (sa. 2 ve 3 de, No. 16) çizdiği burin tipine 'coup de burin anterieur' demiştir. Belbaşında bulunan mikroburin aynı teknik ile yapılmıştır. Şu halde Bourlon'un ifadesine göre bu mikroburin'ü 'coup de microburin anterieur de Belbaşı' yahut 'Belbaşı mikroburin'ü' denilebilir.

³¹ Bu mikroburinü diğerlerinden (normal burinlerden) ayırt edebilmek için, Borlan klâsifikasyonuna göre 'coup de burin posterieur de Belbaşı' ismi verilebilir.

hakikî mikroburinlerden farksızdırlar. Umumiyetle angle ve bec-de-flute tipleri bulunur. Bu tip burinler Fransa'da üst Paleolitik'te vardır.³²

Belbaşı ve Beldibi mikroburin tipleri birbirlerine çok benzemektedir, yalnız Belbaşı'nda coup de mikroburin daha azdır, büyük bir ekseriyeti lâmların veya mikroyongaların uç kısmı kırılarak burin fasetleri meydana getirilmiş ve yandan işlenerek alet yapılmıştır (Levha VI, No. 1, 2; Levha III, No. 71, 72, 73). Belbaşı mikroburinleri arasında Tardenoisian örnekleri vardır. Belbaşı'nda bulunan tipik arkası işlenmiş lâmlar üzerine yapılan mikroburin örnekleri Beldibi'nde çıkmadı (Levha VI, No. 7). Diğer taraftan 'Trapez blow' teknik ile yapılmış uçu sivri ve keskin mikroburin tiplerinin en güzel örnekleri Beldibi Mezolitik seviyelerinde çıkmıştır (Levha VI, Şekil 20, 21, 22 nolu mikroburinler Beldibi'nden çıkan tiplerdir).

HULÂSA VE NETİCE

Belbaşı, Beldibi'nden sonra tetkik etmiş olduğum ikinci prehistorik yerleşme yeridir. Her iki iskân yeride denize yakın Antalya'nın batısında körfez açıklarında Eski Lycia denen bölge içindedirler.³³ İskân yeri, yüzü güneğe bakan ve denizden takriben 300 metre irtifada cretase kalkerleri içinde teşekkül etmiş bir kaya sığınağıdır. İlk sondaj 1960'da yapılmıştır. Sondaj 1.60 cm. derine kadar enmiştir. Bütün seviyelerde çakmak taşı endüstrisi boldur. Aletlerin dağılışları, alet tipleri ve fosil kemiklere göre üç esas kısımda tetkik edilmiştir.

I. En üst seviyede modern ve klâsik devirlerin çanak-çömleği bulunmuştur. Bu seviyenin altında Neolitik çanak, çömlek parçaları da elde edilmiştir. Bunlarla birlikte hayvan kemikleri, çakmak taşları ile kemik aletler bulunmuştur.

II. İkinci kısım Core kazıyıcılar,³⁴ lâmlar,³⁵ burinler, saplı

³² Bordes tarafından çizilmiş olan mikroburinler (1957, sa. 579, Şekil 2) bu guruba dahildirler ve büyük bir ekseriyeti üst Paleolitiğe aittir.

³³ Beldibi, Antalya'nın batı sahili üzerinde bulunan ilk prehistorik yerleşme yeridir (Bostanci, 1957. sa. 129-178).

³⁴ İkinci kısımdaki core kazıyıcılar küçüktür. Bunlardan bazıları küçük core ve kazıyıcılar Zarzi kültüründe görülenlere çok benzer (Garrod, 1930. sa. 18, Şekil 8, 11, 12, 16).

³⁵ Belbaşı'nda üst seviyelerde bulunan bazı aletler, Zarzian B seviyesinde bulunan aletlerle benzerlik gösterirler. Aletler arasında bilhassa sub-triangular, arkası işlenmiş lâmlar arasında benzerlik daha fazladır (Garrod, 1930. sa. 19, Şekil 9, No. 13, 14).

uçlar (lâmlar ve yongalar üzerinde) büyük yarım aylar, bir tanesi (ridgebacked) sırtlıdır,³⁶ bir adet Heluan³⁷ uç ve bazı küçük uçlar, yanlamasına kesilmiş uçlar, üçgen şeklinde uçlar ve bunlara ilâveten mikrobürinler toplanmıştır. Bu aletlerin büyük bir ekseriyeti geç üst Paleolitik (Mezolitik) devre aittirler.

Kemik iğneler vardır ve insan kemiklerinden alt çene ve femur, tıbya parçaları meydana çıkmıştır. İğnelere büyük bir kısmı kırılmıştır, fakat bulunan kısımları gayet iyi bir şekilde muhafaza edilmişlerdir.

III. En alt kısım ince uzun arkası işlenmiş lâm uçlarla karakterize edilir. Tipik mikrobürinler, lâm uçlar (işlenmiş veya işlenmemiş tipleri) bir tarafı derince işlenmiş uçlar (shouldered points), saplı uçlar (ekserisi kırık) (tanged points). Tanged point, Ateriye tiplerini hatırlatmaktadır. Bütün burin tipleri vardır. Çekirdekler çok bol ve çekirdek kazıyıcılar tipik aletler arasındadır. Lâmlara yapılmış kazıyıcılar çok nadirdir.

Belbaşı kültürü ince uzun arkası işlenmiş lâm uçların muhtelif tipleri ile, çekirdek kazıyıcılar saplı aletler, ince lâm uçlarla, burinler ve mikrobürinlerle karakterize edilir ve Beldibi Mezolitiğinden daha eski bir devreye aittir. Beldibi stratiğrafisinde aradaki boşluğu doldurması bakımından, Belbaşı kültürü önemli bir yer tutar. Bilhassa küçük arkası işlenmiş uçlarla, üçgen şekilde arkası işlenmiş ve taban kısmı meyilli olarak kesilmiş uçlar, köşeli mustatil şeklinde arkası işlenmiş lâmlar Avrupa'da Sauveterrian kültüründeki örneklerine benziyor.³⁸

Diğer taraftan lâm uçlar, bazıları işlenmiş ve bazıları işlenmemiştir ve kaide kısmından üst satır inceltmiştir. Bu tip uçlar Jabrud (Suriye) da mikro-Aurignacian'de bulunanlarla yakın benzerlik gösterir.³⁹ Kaya sığınacağının alt katları geç Orinyasiyen ve Nebequian kültürleri

³⁶ Garrod, 1957. sa. 224. Garrod, 1934. sa. 30. Diğer hususi bir form vardır ki arka kısmı yassı değildir fakat her iki yüzden yonganlar kopartılarak işlenmiştir. (Levha VIII, No. 14).

³⁷ Bununla ilgili olarak De Morgan'a bak. sa. 39, Şekil 30, No. 37.

³⁸ Coulonges, 1935. sa. 16. Şekil 8, No. 29-45 ve 46-49, No. 16, 17. sa III, No. 19-24, No. 43-47.

³⁹ Benzerlik yalnız morfolojik değil aynı zamanda hacim bakımındanda çok yakındır.

ile benzerlik gösterir.⁴⁰ Saplı uçlar ve burun kazıyıcılar bu kültürü Suriye kültürlerinden ayırır. Bunlara omuzlu uçlar, mikroburin tipleri, uçları yanlamasına kesilerek işlenmiş tek taraflı uçlar ve bazı arkası işlenmiş lâm tipleri Belbaşı'nı bu kültürlerden ayırmaktadır. Belbaşı endüstrilerinin Beldibi endüstrileri ile yakınlığı ve devamlılığı oldukça belirlidir⁴¹ Beldibi ve Belbaşı kültürleri arasında teknik ve morfolojik benzerlikler gösteren aletler mevcuttur, diğer taraftan Suriye ve Palestin kültürleri ile olan benzerlikleri de inkâr edilemez. Beldibi ve Belbaşı kültürleri ayrı devirleri karakterize ederler ve bir taraftan da Avrupa kültürleri ile benzerlik gösterir. Meselâ Grimaldi, Azilian, Sauveterrian ve Tardenoisian tip aletler hem morfolojik ve hem de stratigrafik mutabakat gösterir.⁴² Mikroburin tipleri ve bu tiplerin varyasyonları Avrupa, Afrika ve Orta Doğu alet tiplerine benzer.⁴³ Bunlara ilâveten yeni bir mikroburin tipi bulunmuştur. Şimdiye kadar Orta Doğu Mezolitik ve üst Poleolitik kültürlerinde bu tip bir mikroburin bulunmamıştır ve hattâ Afrika Kapsiyeninde, Sebilian, Palestin ve Suriye, Irak taş çağı kültürlerinde de böyle bir alet izah edilmemiştir.

⁴⁰ Rust, 1953. Levha 92. Endoaurignacian No. 3, No. 27, 29; No. 30, 38; No. 43-53; Levha 93, No. 8, 23; Levha 99, No. 1-3; 7-10, 11-16; Levha 101, No. 1, 2, 5, 6; 17, 18; 41, 44; Levha 102, Nebequian, No. 31-37.

⁴¹ Ön Rapor (Preliminary Report, Bostancı, 1959. sa. 175, Tablo XII, No.7).

⁴² Monaco Müzesinde bulunan üst paleolitik devre ait Grimaldi kültürünü 1959 Ağustos ayında tetkik etmek fırsatını buldum. Beldibi'nde bulunan aletlerle, Grimaldi kültüründe görülen örnekler birbirine çok benzerler. Lâam uçlar, arkası işlenmiş lâmlar ve küçük kazıyıcılar Abri Pages'de Lot Aziliyeninde ve Beldibindekiler birbirine benzerler.

⁴³ Mikroburin'ler için bak: Daniel, 1953, sa. 217, şekil 40-76. (Tardenoisian, Troglodyte); Mezolitik safha, Sauveterrian, sa. 231, Şekil 48, 49, 58; Rocher de Chaintreanville, Mesolithic sa 233, Şekil 13, No. 49. Daniel, 1948. sa. 218, Şekil 3 ve 1-12, 14, 15; Tardenoisian of Bruyeres-sur-Fere, Şekil 4, No. 21, 29, 30; Tardenoisian (Fere-en-Tardenois) şekil 5, No. 34, 35, 36; Tardenoisian of Montbani, Şekil 6, 29 30, 31, 32; sa. 439, Şekil 11, No. 30-40. Coulonges, 1935. sa. 16. Şekil 8, No. 56, 57, 58; sa. 24, Şekil 14, No. 1-4; Le Martinet, Tardenoisian II ve sa. 26, Şekil 15, No. 1-8; Le Martinet, Tardenoisian III. Garrod, 1937. Levha VIII, No. 33-36; Üst Natufian mikroburinleri; Levha IX. Alt Naturfian mikroburinleri No. 7-10. Rust, 1950. Tablo 101, No. 63-66, Nebequian mikroburinleri, Levha 102, No. 20, Üst Capsian, Levha 103, No. 34-76; Levha 104, No. 30, 31; Levha 106, No. 38, 39. Vaufrey, 1933, sa. 468. No. 9-13, 19, 20. Tipik Capsian mikroburinleri.

Prehistorik insanların, Anadolu'nun Akdeniz sahillerini tercih etmeleri çok tabiidir, çünkü yaşama şartlarını kolaylaştıran imkânları daha boldur. En önemli prehistorik yerleşme yerlerine sahillere yakın ve nehir boylarında tesadüf edilir. Anadolu'da en mühim prehistorik yerleşme yerleri denize yakın sahil boylarında bulunur. Hatay mağaraları, Levalloiso-Mousterian kültürleri takriben denizden 1-1.5 km. uzaktır. Pek zengin bir mağara olan Karain Orta ve Üst Paleolitik kültürleri ile sahilden 25 km. içerdedir,⁴⁴ Beldibi üst Paleolitik Mezolitik kültürleri denizden 100 metre mesafede ve 25 metre yükseklikte bulunur. Belbaşı Mezolitik ve üst Paleolitik kültürlerini ihtiva eden Kaya sığınağı 5 km. kadar sahilden içeride bulunuyor⁴⁵. Güney Anadolu yalnız orta ve üst Paleolitik kültürleri ile zengin değil aynı zamanda alt Paleolitik kültürler de vardır. Hatay bölgesi alt Paleolitiğin güzel örneklerini vermiştir. Daha doğuda Gaziantep çevresi de alt Paleolitik kültürleri ile çok zengin bir⁴⁶. Bu kültürler Avrupa, Afrika ve Orta Doğu alt Paleolitik el baltaları kültürleri ile büyük bir benzerlik gösterir.

Anadolu Paleolitik kültürleri ile zengin bir memlekettir. Detaylı araştırmalar bütün devirlerin muhayeseli materyalini meydana çıkarabilir. Şimdiye kadar yapılan araştırmalar her şeyi halletmiş değildir. Daha tipik endüstrilerin bulunması ihtimalleri vardır. Şimdiye kadar elde edilen buluntular Avrupa, Afrika ve Ortadoğu kültürleri arasındaki münasebetlerini kısmen dahi olsa izah etmek fırsatını vermiştir.

Not : 1959-1960 yılları yaz mevsimlerinde aşağıda isimleri geçen Müzelerde Fransa Üst Paleolitik Kültürleri ile, Orta Doğu ve Kuzey Afrika kültürlerini tetkik etmek fırsatını buldum. Paris'te Musee de L'Homme, Institute de Paleontologie Humaine, St. Germain-en-Laye; Perigueux ve Les Eyzies Prehistorik müzeleri; Aynı zamanda Les Eyzies ve Dordogne çevresindeki Prehistorik yerlerle mağaralardaki sanat eserlerini inceledim.

⁴⁴ Hatay Paleolitik kültürleri için bak: Şenyürek ve Bostancı, 1956. sa. 81-83; Şenyürek ve Bostancı, 1958, sa. 147-164; Şenyürek ve Bostancı, 1958, sa. 184-187; Şenyürek, 1959. sa. 27-44; Şenyürek, 1961. sa. 149-175; Levha 1-23; Kökten, 1948. sa. 195-209; Kökten, 1955. sa. 377-405.

⁴⁵ Bostancı, 1959 sa. 131.

⁴⁶ Şenyürek ve Bostancı, 1958. sa. 184, 204. Levha XII, 1-6. Tablo XIII, 1-6. Şenyürek ve Bostancı, 1961. sa. 307, 309. Sa. 311. Şenyürek, 1961. sa. 149-175.

Aynı gezi esnasında Monaco Müzesinde Grimaldi malzemesini, Viyana Tabii tarih müzesinde Avusturya'ya ait paleolitik malzemeyi, Bern müzesinde Natufian malzemesini, Cambridge Antropoloji ve Arkeoloji enstitüsünde Natufian, Atlitian, Orinyasiyen ve Zarzian kültürlerini tetkik ettim. Bu müsnasebetle yardımlarını esirgemeyen müze idarecilerine ve hususiyle İnsan Paleontolojisi enstitüsünde Prof. J.L. Baudet'e, Viyana Tabii Tarih Müzesinde Doç. Dr. W. Ehrgarther (Vienna), Harper Kelley (Paris) Musee de l'Homme, Antropoloji ve Arkeoloji enstitüsünde (Cambridge) Mr. C. B. M. Mcburney'e teşekkürlerimi kaydetmek isterim.

1960 yılı Ağustos ayında Fransa'daki tetkiklerimin gerçekleşmesinde yardımları dokunan ve dolayısıyla Paris'te yapılan Beynelmilel Antropoloji ve Etnoloji ilimler Kongresine katılma imkânlarını temin eden Fransız Kültür Ateşesi Monsieur Gabriel Beis'e ve vasita olmak sureti ile yardımlarda bulunan Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Prof. A. J. Greimas'a ve Paleoantropoloji Kürsüsü Ord. Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek'e teşekkürlerimi kaydetmeyi bir vazife bilirim.

Çok kıymetli ilim adamımız hocam Ord. Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek Güney Anadoludan hafriyattan dönerken 23 Eylül 1961 de vukua gelen tayyare kazasında kurtulamamıştır. Bu makaleyi çok sevdiği araştırma hayatına ebediyen veda etmeden evvel yazmış bulunuyordum.

On beş seneden beri beraber çalıştığımız devrede yapmış olduğu yardım ve teşfiklerini burada anmayı bir vazife addediyorum. Beraber yaptığımız araştırmalar ve kazılarla neşriyat onun dinamik ve metodik çalışmaları sayesinde tahakkuk etmiştir. Ölümü, Paleoantropoloji sahasında Türkiye'de olduğu kadar bütün dünyada büyük bir boşluk bırakmıştır. Onun teşfikleri ile keşfetmiş olduğum Belbaşı kültürüne ait bu makaleyi hatırasına ithaf ediyorum.